

Огляд родини *Limoniaceae* Lincz. в Україні

ІВАН ІВАНОВИЧ МОЙСІЄНКО

MOYSIYENKO I.I., 2008 : **A review of the family *Limoniaceae* Lincz. in Ukraine.** *Chornomors'k. bot. z.*, vol. 4, N 2: 161-174.

The original identification key and the checklist of the family *Limoniaceae* Lincz. in the flora of Ukraine are provided. Nomenclatural citations, basionym, main synonyms, and data on distribution in Ukraine and in the world are presented in the checklist for each species. Taxonomic opinions of the author are given in notes to each taxon, the most reliable diagnostic feature are specified as well. New nomenclatural combinations are proposed. In particular, new combinations at the subspecies rank are validated for 3 taxa of *the Limonium tomentellum* aggr.: *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *alutaceum* (Steven) Moysiyenko comb. nova, *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *donetzicum* (Klokov) Moysiyenko comb. nova., *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *hypanicum* (Klokov) Moysiyenko comb. nova. Concerning the last subspecies, it is proved that it cannot be considered as an intraspecific entity of *L. gmelinii* (Willd.) O.Kuntze (*L. gmelinii* (Willd.) O.Kuntze var. *hypanicum* (Klokov) Pawł. That *L. gmelinii* subsp. *hypanicum* (Klokov) S6o). *Limonium caspium* (Willd.) Gams and *L. danubiale* Klokov should be considered conspecific with *Limonium bellidifolium* (Gouan) Dumort. In the present revision, the family *Limoniaceae* Lincz. in the flora of Ukraine is represented by 3 genera, 16 species, and 3 distinct subspecies: *Armeria* (DC.) Willd. (*A. maritima* (Mill.) Willd., *A. pocutica* Pawł., *A. vulgaris* Willd.), *Goniolimon* Boiss. (*G. besserianum* (Schult.) Kusn., *G. graminifolium* (Ait.) Boiss., *G. rubellum* (S.G.Gmel.) Klokov, *G. tataricum* (L.) Boiss.), *Limonium* Mill. (*L. bellidifolium* (Gouan) Dumort., *L. bungei* (Claus) Gamajun., *L. gmelinii* (Willd.) O.Kuntze, *L. platyphyllum* Lincz., *L. sareptanum* (A.Beck.) Gams, *L. sinuatum* (L.) Mill., *L. suffruticosum* (L.) O.Kuntze, *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *alutaceum* (Steven) Moysiyenko, *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *donetzicum* (Klokov) Moysiyenko, *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *hypanicum* (Klokov) Moysiyenko, *Limonium tschurjukiense* (Klokov) Lavrenko ex Klokov), including cultivated species *Armeria maritima* and *Limonium sinuatum*.

Key words: *Armeria, Goniolimon, Limonium, flora of Ukraine.*

МОЙСІЄНКО І.І., 2008: **Огляд родини *Limoniaceae* Lincz. в Україні.** *Чорноморськ. бот. ж.*, т. 4, N2: 161-174.

В статті наводиться оригінальний ключ для визначення родів і видів та конспект родини *Limoniaceae* Lincz. флори України. Для кожного виду наводяться номенклатурна цитата, базіонім, основна синоніміка, уточненні дані щодо поширення в Україні та загального ареалу. В примітках обґрунтовуються таксономічна позиція автора відносно кожного таксону, зазначаються найбільш надійні діагностичні ознаки. Запропоновано низку оригінальних номенклатурних змін. Зокрема, нові комбінації в ранзі підвиду для трьох видів з комплексу *Limonium tomentellum* aggr. – *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *alutaceum* (Steven) Moysiyenko comb. nova, *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *donetzicum* (Klokov) Moysiyenko comb. nova., *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *hypanicum* (Klokov) Moysiyenko comb. nova; відносно останнього підвиду також доведено неправомірність розгляду його на внутрішньовидовому рівні у складі *L. gmelinii* (Willd.) O.Kuntze (як *L. gmelinii* (Willd.) O.Kuntze var. *hypanicum* (Klokov) Pawł. та *L. gmelinii* subsp. *hypanicum* (Klokov) S6o). Запропоновано *Limonium caspium* (Willd.) Gams та *L. danubiale* Klokov розглядати у складі *Limonium bellidifolium* (Gouan) Dumort. Отже, родина *Limoniaceae* Lincz. у флорі України представлена 3 родами, 16 видами і трьома підвидами: *Armeria* (DC.) Willd. (*A. maritima* (Mill.) Willd., *A. pocutica* Pawł., *A. vulgaris* Willd.), *Goniolimon* Boiss. (*G. besserianum* (Schult.) Kusn., *G. graminifolium* (Ait.) Boiss., *G. rubellum* (S.G.Gmel.) Klokov, *G. tataricum* (L.) Boiss.), *Limonium* Mill. (*L. bellidifolium* (Gouan) Dumort., *L. bungei* (Claus) Gamajun., *L. gmelinii* (Willd.) O.Kuntze, *L. platyphyllum* Lincz., *L. sareptanum* (A.Beck.) Gams, *L. sinuatum* (L.) Mill., *L. suffruticosum* (L.) O.Kuntze, *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *alutaceum* (Steven) Moysiyenko, *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *donetzicum* (Klokov) Moysiyenko, *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *hypanicum* (Klokov) Moysiyenko, *Limonium tschurjukiense* (Klokov) Lavrenko ex Klokov), включаючи культивовані *Armeria maritima* та *Limonium sinuatum*.

Ключові слова: *Armeria, Goniolimon, Limonium, флора України.*

Родина *Limoniaceae* Lincz. (*Plumbaginaceae* Lindl. sensu lato) є складною в таксономічному відношенні, в якій спостерігається активне протікання процесів самозапилення, апоміксису, гібридизації. Останнім часом в Середземномор'ї, а особливо в Південній Європі описується велика кількість мікровидів [PAPATSOU, PHTOS, 1975; CASTROVIEJO, CIRUJANO, 1980; SOCORRO, TARREGA, 1983; TAMMARO, 1983; ARTELARI, ERBEN, 1986; RAIMONDO, PIGNATTI, 1986; ARTELARI, 1989; GIL, LLORENS, 1991; RAIMONDO, 1993; ROSELLO at al., 1994, 1998; ARTELARI, KAMARI, 1995; GOMIZ GARCIA, 1995; BRULLO, 1996; BRULLO, MARCENO, 1996; SAEZ, ROSSELLO, 1996, 1999, SAEZ at al., 1998, MESA at al., 2001]. У флорі України таксономічна ситуація в родині також є досить заплутаною. У ранніх роботах усі види цієї родини флори України включалися до складу одного збірного роду *Statice* L. родини *Plumbaginaceae*. Нині вони розглядаються у складі родів *Armeria* Willd., *Goniolimon* Boiss. та *Limonium* Mill. родини *Limoniaceae*. В другій половині ХХ ст. було здійснено кілька флористико-таксономічних обробок, які безпосередньо стосуються також флори України [КЛОКОВ, 1950, 1958; ЛИНЧЕВСКИЙ, 1952; PIGNATTI, 1972a, 1972b; PINTO DA SILVA, 1972; СКРИПНИК, 1987; ЦВЕЛЕВ, 2001]. Проте, усі ці обробки досить суттєво відрізняються між собою, як і запропоновані на їх основі синоптичні списки видів [ЧЕРЕПАНОВ, 1995; MOSYAKIN, FEDORONCHUK, 1999]. Останнім часом в Україні започатковано низку узагальнюючих видань (Екофлора України, нове видання Флори України), тому знову виникла необхідність уточнення видового складу *Limoniaceae* нашої флори і прояснення деяких таксономічних питань.

В цій роботі ми наводимо результати наших досліджень родини, що проводились протягом останніх трьох років. Нами були опрацьовані гербарні матеріали колекцій CSAU, КНЕМ, КНЕР, КRW, KW, KWHU, KWU, LW, LWKS, LWS, SIMF, WAG, YALT, здійснені численні польові дослідження, критично опрацьована основну літературу. Зокрема, переглянуті обробки родини для багатьох країн та регіонів [Линчевский, 1952; Клоков, 1950, 1958; ГАМАЮНОВА, КУБАНСКАЯ, 1964; GAMS, 1971; PIGNATTI, 1972a, 1972b; PINTO DA SILVA, 1972; ГАЛУЇ, 1975; FOURNIER, 1977; ERBEN, 1978; АНЧЕВ, 1982; LORENS, 1985; BRULLO, 1978; ВОКНАРИ, EDMONSON, 1982; СКРИПНИК, 1987; BRULLO, ERBEN, 1989; VAN DER MEIJDEN, 1996; STACE, 1997; ЦВЕЛЕВ, 2001], систематичні роботи по окремих таксонах (роботи, що присвячені описам нових видів, наведені вище) [Линчевский, 1964, 1968, 1969; ВОКНАРИ, 1973; КЛОКОВ, 1978; INGROUILLE, 1984; ERBEN, 1980, 1981, 1986, 1988, 1989, 1991, 2001; ARTELARI, 1989a, 1989b;], а також роботи, в яких розглядається поширення представників родини в Україні [КОНДРАТЮК та ін., 1985; ВЕДЕНЬКОВ, 1989; БАЙРАК, 1997; УКРАЇНСЬКИЙ ПРИРОДНИЙ СТЕПОВИЙ ЗАПОВІДНИК, 1998; ВАСИЛЬЄВА, КОВАЛЕНКО, 2003; КОНСПЕКТ..., 2004; КУЧЕРЕВСЬКИЙ, 2004]. Тут ми пропонуємо оригінальний список видів з новим ключем для їх визначення. У примітках, які наводяться до кожного виду, обґрунтовуємо нашу точку зору. На жаль, наша обробка навіть на даний час є далекою від ідеальної, оскільки в ній відсутні необхідні за сучасними стандартами молекулярно-філогенетичні дослідження, а базується вона лише на класичних морфолого-еколого-географічних даних; також ми мали змогу дослідити не усі типи. Однак, на нашу думку, вона дозволяє досить чітко розрізняти таксони видового порядку, а в тих випадках, коли ми впевнилися в неможливості чітко розрізнити види, запропонували понизити їхній таксономічний статус, а в деяких випадках відносимо їх до синонімів інших видів. За нашими даними, родина *Limoniaceae* представлена в Україні 3 родами, 16 видами та 3 підвидами (*Armeria* – 3 види, *Goniolimon* – 4 види, *Limonium* – 9 видів і 3 підвиди). Вказівка для Присивашся *Psylliostachys spicata* (Willd.) Nevski [ЦВЕЛЕВ, 2001], на нашу думку, є помилковою.

Ключ для визначення родів та видів родини *Limoniaceae* флори України

- 1+. Квітки в дуже густих кулястих голівкоподібних суцвіттях, поодиноких на кінцях простих безлистих квітконосів **A (Armeria)**
- A.1+. Листочки обгортки до 15 мм завдовжки, зовнішні – коротші за внутрішні; стрілки звичайно опушені, до 30 см завдовжки **A. maritima**
- A.1–. Листочки обгортки 12-25 мм завдовжки, зовнішні – довші за внутрішні; стрілки звичайно голі, 20-55 см завдовжки **A.2**
- A.2+. Зовнішні і внутрішні листки в розетках майже однакової ширини, з 1, або 3 жилками **A. vulgaris**
- A.2–. Зовнішні листки в розетках 1,5-3,5 мм завширшки з 3-5 жилками, внутрішні 0,5-1 мм завширшки з 1 (3) жилками **A. pocutica**
- 1–. Квітки звичайно у б.м. розлогих китицеподібних, колосоподібних, волотеподібних суцвіттях, на розгалужених і вкритих принаймні лускоподібними листками, квітконосах .2
- 2+. Приймочки майже головчасті. Спільні квітконоси і гілки суцвіття крилаті, або принаймні кутасті. Листкові пластинки завжди цілісні. Квітки не бувають блідо-жовтими **G (Goniolimon)**
- G.1+. Трубка чашечки, листки і квітконоси голі **G. besserianum**
- G.1–. Трубка чашечки б.м. густо опушена; листки і квітконоси голі або опушені **G.2**
- G.2+. Листки 2,3-3,5 см завширшки; гілочки суцвіття звичайно з широкими крилами (0,5-1,5 мм); квітки в 1-3 квіткових колосках, що зібрані в б.м. густі і короткі складні колоси **G. tataricum**
- G.2–. Листки 0,1-1,5 см завширшки; гілки квітконосів вузьокрилаті (крила +/- 0,5 мм), або лише кутасті; квітки в 1-2 квіткових колосках, що зібрані в б.м. рідкі і довгі складні колоси **G.3**
- G.3+. Листки 0,5-1,0 см завширшки; зовнішній і перший внутрішній приквітки майже однакові за довжиною **G. rubellum**
- G.3–. Листки 0,1-0,5 (рідше до 0,7) см завширшки; зовнішній приквіток в 2-3 рази коротший за перший внутрішній **G. graminifolium**
- 2–. Приймочки ниткоподібні. Спільні квітконоси і гілки суцвіття циліндричні, рідко крилаті, але тоді листкові пластинки пірчастостолопатеві, а пелюстки блідо-жовті **L (Limonium)**
- L.1+. Листкові пластинки пірчастостолопатеві; гілки суцвіття ширококрилаті; віночок жовтий **L. sinuatum**
- L.1–. Листкові пластинки цілісні; гілки суцвіття не крилаті; віночок фіолетово-синій **L.2**
- L.2+. Напівкущик з дрібними (0,5-2,5 см завдовжки) фототрофними листками, що розташовуються на пагонах з видовженими міжвузлями **L. suffruticosum**
- L.2–. Трав'янисті рослини з великими фототрофними листками, що розташовуються на пагонах з вкороченими міжвузлями (в прикореневій розетці) **L.3**
- L.3+. Листки вузько-оберненояцеподібні, до 1,5 см завширшки і 6 см завдовжки, з простими або паралельними жилками, звичайно до цвітіння відмирають **L. bellidifolium**
- L.3–. Листки оберненояцеподібні, або еліптичні, звичайно значно ширші та довші, з перистим або сітчастим жилкуванням **L.4**
- L.4+. Суцвіття в нижній частині з численними і великими стерильними гілочками; чашечка 10-зубчаста, з добре помітними, б.-м. гостротрикутними основними зубцями і добре розвинутими проміжними зубцями **L.5**

- L.4–. Суцвіття без стерильних гілочок, або з нечисленними і дрібними стерильними гілочками; чашечка 5-зубчаста, з слабкопомітними тупотрикутними або б.-м. гостротрикутними (лише у *L. platyphyllum*) зубцями L.6
 L.5+. Вся рослина, окрім чашечок гола **L. bungeanum**
 L.5–. Опушені не тільки чашечки, а й інші частини рослини **L. sareptanum**
 L.6+. Листки звичайно дуже великі, 30-60 см завдовжки і 8-15 см завширшки; чашечки з б.-м. гостротрикутними зубцями **L. platyphyllum**
 L.6–. Листки звичайно менші, до 30 см завдовжки і 10 см завширшки; основні зубці чашечки тупо трикутні L.7
 L.7+. Листки з добре виявленими, довгими, вузькими, зверху жолобоподібно увігнутими черешками L.8
 L.7–. Листки з короткими і широкими, крилатими і пласкими черешками L.9
 L.8+. Уся рослина, крім чашечок гола **L. gmelini**
 L.8–. Опушені не тільки чашечки, а й інші частини рослини **L. tschurjukiense**
 L.9+. Чашечка опушена лише по 2-х жилках, листки та приквітки голі **L. tomentellum** subsp. **hypanicum**
 L.9–. Чашечка опушена по усіх 5-ти жилках, листки та приквітки більш-менш опушені L.10
 L.10+. Довжина листків в 3-5 разів перевищує ширину; чашечка опушена по всій поверхні; листки, стебла та приквітки густо опушені довгими гострими волосками (ознаки розглядати в комплексі) **L. tomentellum** subsp. **donetzicum**
 L.10–. Довжина листків в 1,5-3 рази перевищує ширину; чашечка звичайно опушена лише по жилках (іноді і між ними); листки, стебла та приквітки від майже голих до густо опушених, звичайно із значною участю, окрім довгих та гострих, коротких тупуватих волосків **L. tomentellum** subsp. **alutaceum**

Конспект родини Limoniaceae флори України

РЯДНИК, АРМЕРІЯ – *ARMERIA* (DC.) Willd.

1809, Enum. Pl. Horti Berol.: 333, nom. conserv. – *Statice L.* sect. *Armeria* DC. 1805, Fl. Fr. 3: 419. – *Statice L.* 1753, Sp. Pl.: 274, p.p.; Mill. 1754, Gard. Dict. Abridg., ed. 4. p. p.

1. *Armeria maritima* (Mill.) Willd. – 1809, Enum. Pl. Horti Berol.: 333. – *Statice maritima* Mill. 1768, Gard. Dict., ed. 8, 3, sine pag. – *S. armeria L.* 1753, Sp. Pl.: 274, p. p. – **Рядник приморський, Армерія приморська.**

Описаний з Північної Європи (за протологом “in arenosis maritimis, suecicae, anglicae”).

Поширення в Україні: культивується як декоративна рослина в квітниках. – Загальне поширення (в дикому стані): Сканд. (південь), Ср. та Атл. Європа.

Примітка. В Україні є досить поширеною в культурі, дуже рідко дичавіє: С.Л. Мосякіним відмічена в здичавілому стані на цвинтарі (Мосякін С.Л., in colloquio).

В довідниках по декоративному квітникуарству наводяться також інші види роду *Armeria* (DC.) Willd. (*A. juniperifolia* (Vahl) Hoffmanns (= *A. caespitosa* (Cav.) Boiss.), *A. pseudoarmeria* (Murray) Mansfeld тощо), однак широкого поширення в Україні вони поки що не набули.

2. *Armeria vulgaris* Willd. – 1809, Enum. Pl. Horti Berol.: 333. – *A. vulgaris* Willd. β. *elongata* Mert. et W.D.J.Koch, 1986, in Roehlings Deutschl. 1826, Fl. 2: 487. – *Statice armeria L.* 1753, Sp. Pl.: 274, s.str. – *S. armeria* var. *elongata* Hoffm. 1800, Deutschl. Fl., ed. 3(1): 151. – *S. elongata* (Hoffm.) W.D.J.Koch, 1837, Syn. Fl. Germ. 2: 594, excl. var. – *Armeria elongata* (Hoffm.) W.D.J.Koch, 1823, Flora (Regensb.), 6: 698. – *A. maritima* (Mill.) Willd. subsp. *elongata* (Hoffm.) Bonnier, 1927, Fl. Compl. Fr. 9: 54. – *A. maritima*

var. *elongata* Messert ex Lawrence 1940, in Gentes Herb. - 4(9): 406. – **Рядник звичайний, Армерія звичайна.**

Описаний з Європи (за протологом “in Europae arenosis apricis”).

– На піскуватих ґрунтах по сухих луках і лісових галявинах. – Поширення в Україні: Західне і Мале Полісся та Передкарпаття. – Загальне поширення: Пн. Європа, Атл. Європа, Ц. Європа, Сх. Європа.

Примітка. Видовий статус таксону послідовно визнається в обробках для території колишнього СРСР [Линчевский, 1952; Клоков, 1958; Миняев, Кутявина, 1974; Цвелев, 2001]. У Західній Європі частіше розглядається як підвид, в ранзі якого пріоритетною є назва *Armeria maritima* (Mill.) Willd. subsp. *elongata* (Hoffm.) Bonnier [PINTO DA SILVA, 1972, MIREK et al., 2002].

2. Armeria pocutica Pawł. – 1962, Fragm. Fl. Geobot. (Krakow), 8(4): 399.

Описаний з Північно-Східних Карпат (за протологом “Carpati Boreali-Orientales, Districtus geobotanicus Pocutico-Marmarossicus: „Topliczi” in valle fluminis Czarny Czeremosz, supra ostia rivi Dzebmronia, in graminosis, alt. 750 m.s.m., 12.7.1935, lg. S. et B. Pawlowsky”). Тип зберігається в Кракові. – **Рядник покутський, Армерія покутська.**

– На вологих різнотравних луках лісового поясу Карпат [PAWLOWSKI, 1962]. – Поширення в Україні: Відомий лише за давніми зборами С. та Б. Павловських (KRA) та Ю. Мондальського (LWS!) з “locus classicus”. На сьогодні в Україні, ймовірно, зник. – Загальне поширення: Сх. Європа (Ендемік східних Карпат).

Статус охорони: Світовий Червоний список, Європейський Червоний список.

Примітка. Відомий тільки за типовими зразками; критичний вид. За даними Pinto da Silva [1972], рослини з двоморфними листками (відмінна риса *A. pocutica*) також інколи трапляються в *Armeria maritima* (Mill.) Willd. subsp. *elongata* (Hoffm.) Bonnier (= *A. vulgaris* Willd.), тому можливо є лише різновидом іншого поширеного у нас виду.

КЕРМЕЧНИК, ГОНІОЛІМОН – GONIOLIMON Boiss.

in DC. 1848, Prodr. 12: 632 et 1879, Fl. Or., 4: 854.

1. Goniolimon besserianum (Schult.) Kusn. 1902, в Кузн., Буш, Фомін, Mat. Фл. Кавк., 4, 1: 202, p.p. – *Statice besseriana* Schult. 1820, Syst. Veg. 6: 789, in obs. – *G. tataricum* β. *angustifolium* Boiss. 1848, in DC., Prodr. 12: 633 et 1879, Fl. Or. 4: 854, p.p. quoad syn. Roem. et Schult. – *G. tataricum* var. δ. *besserianum* (Schult.) Trautv. 1856, in Bull. Acad. Sc. Petersb. 14: 251. – *G. tataricum* ssp. *besserianum* (Schult.) Nym. 1881, Consp. Fl. Eur. 3: 613, p.p. excl. syn. – *Limonium besserianum* (Schult.) Kuntze, 1891, Rev. Gen., II: 395. – *S. tatarica* var. *angustifolia* M.Bieb. 1819, Fl. taur.-cauc. 3: 253. – *Statice tatarica* var. β. *besseriana* (Schult.) Regel. 1880, в Тр. Бот. Сада, 6(2): 388, в прим. – **Кермечник Бессера, Гоніолімон Бессера.**

Описаний з Подолії (за протологом “Podoliae austral. indigenam...”). Тип в Лейпцігу.

– По степах та кам'янистих, лесових і глинистих відслоненнях. – Поширення в Україні: Крайній південний захід Лісостепу, в Степу на Правобережжі звичайно, на Лівобережжі рідко і лише в Придніпров'ї. – Загальне поширення: Сх. Європа (Понтичний ендемік).

Примітка. Даний вид діагностується майже безпомилково. Чіткою ознакою, що добре відрізняє його від інших наших видів, є гола чашечка. Гола чашечка властива також поширеному західніше у Східному Середземномор'ї та Малій Азії *G. collinum* (Griseb.) Boiss., який, очевидно, є досить близьким до *G. besserianum*.

2. Goniolimon tataricum (L.) Boiss. 1848, in DC., Prodr. 12: 632, p.p. excl. β. *angustifolium* et γ. *laxiflorum* Boiss.; Boiss. 1879, Fl. Or. 4: 854, p.p. excl. β. *angustifolium* Boiss. –

Statice tatarica L. 1753, Sp. Pl.: 275. – *Goniolimon tataricum* var. *α. typicum* et var. *β. puberulum* Trautv. 1856, in Bull. Acad. Sc. Petersb. 14: 250. – *G. tauricum* Klokov, 1957, Фл. Укр., 8: 521. – *G. tataricum* (L.) Boiss. var. *tauricum* (Klokov) Tzvelev, 1996, Флора Вост. Евр., 9: 161. – *Limonium tataricum* (L.) Mill. 1768, Gard. Dict. Ed. 8: 5. – *Statice tatarica* L. var. *α. typica* Regel. 1880, в Тр. Бот. Сада, 6(2): 388. – **Кермечник татарський, Гоніолімон татарський.**

Описаний, ймовірно, з південного Уралу (за протологом „in Tataria”).

– По степах та кам'янистих, лесових і глинистих відслоненнях. – Поширення в Україні: По всьому Степу, але на Правобережжі рідше, південь Лівобережного Лісостепу, в Криму заходить в Передгір'я та дуже рідко на Південний берег. – Загальне поширення: Пд. Європа, Сх. Європа, Кавказ.

Примітка. Позбавлені опушення (крім чашечок) рослини з Криму і прилеглих до нього приморських районів були описані М.В.Клоковим як *G. tauricum* [КЛОКОВ, 1958]. Оскільки *G. tataricum* дуже варіює за ступенем опушення, а голі рослини трапляються не лише в Криму, М.М.Цвельов запропонував комбінацію для не опушених південних форм на рівні варіації - *G. tataricum* (L.) var. *tauricum* (Klokov) Tzvelev [ЦВЕЛІВ, 2001]. Нам вдалося виявити у зборах з Криму дуже слабо, але опушені зразки, що підтверджує точку зору М.М.Цвельова.

3. *Goniolimon rubellum* (S.G.Gmel.) Klokov, 1949, в Гроссг., Опред. раст. Кавк.: 593; він же, 1950, Визн. Росл. УРСР: 705. – *Statice rubella* S.G.Gmel. 1774, Reise, 2: 199. – *Goniolimon tataricum* (L.) Boiss. var. *γ. rubellum* (S.G.Gmel.) Trautv. 1856, in Bull. Acad. Sc. Petersb. 14: 251. – *G. orae-syvashicae* Klokov, 1927, Index Sem. Horti Bot. Charkov.: 6. – *Statice incana* M.Bieb. 1808, Fl. Taur.-Cauc. I: 251. – Кермечник червонуватий, гоніолімон червонуватий.

Описаний з околу Астрахані (за протологом „um Astrachan”).

– Дуже рідко по засолених приморських степах. – Поширення в Україні: Степовий Крим, Присивашся та Північне Приазов'я. – Загальне поширення: Сх. Європа (пд.-сх.), Сер. Азія (пв.-зах.), Пн. Азія (пд.-зах.).

Примітка. Ми поділяємо точку зору М.М.Цвельова [2001], що присиваські популяції, описані як *G. orae-syvashicae* Klokov, за вказаними М.В. Клоковим [1958] ознаками – формою та кучерявістю краю листкової пластинки та шириною крилець на стеблі – не відрізняються від популяцій, що поширені далі на схід.

4. *Goniolimon graminifolium* (Ait.) Boiss. 1848, in DC., Prodr. 12: 633. – *Statice graminifolia* Ait. 1789, Hort. Kew. 1: 383. – *S. desertorum* Trautv. 1844, Русск. фл. 1: 26. – *Goniolimon desertorum* (Trautv.) Klokov, 1958, Фл. УРСР, 8: 140. – *Limonium graminifolium* Kuntze, 1891, Rev. Gen. 2: 395. – *L. desertorum* Kuntze. 1. с.: 395. – Кермечник злаколистий, Гоніолімон злаколистий.

Описаний за культивованим екземпляром невідомого походження, ймовірно, з України або з околиць Саратова.

– На річкових пісках надзаплавних терас, рідше на кам'янистих степових схилах. – Поширення в Україні: Причорномор'я: в пониззі річок Південний Буг, Інгул, Дніпро, Інгулець та Молочна; на Дніпрі відомий з північного Степу в околицях Запоріжжя. – Загальне поширення: Сх. Європ. (пд.-сх.). Східнопомітний ендемік.

Статус охорони: Світовий Червоний список, Європейський Червоний список.

Примітка. Не існує чіткої залежності між місцезростанням і шириною листків (наприклад, на Інгульці в околицях с. Бобровий Кут *G. graminifolium* зростає як на пісках, так і на вапнякових схилах, причому трапляються однаково вузьколисті форми), тому, вслід за іншими дослідниками [ЦВЕЛІВ, 2001] ми відносимо описаний з вапнякових відслонень *G. desertorum* до складу *G. graminifolium* (Ait.) Boiss.

КЕРМЕК - LIMONIUM Mill.

1754, Gard. Dict. Abridg., ed. 4, 2, sine pag., nom. conserv.

1. *Limonium sinuatum* (L.) Mill. 1768, Gard. Dict., ed. 8: n 6. – *Statice sinuata* L. 1753, Sp. Pl.: 276. – *Statice hirsuta* Presl, 1844, Bot. Bemerk.: 105, nom. nud. – **Кермек виїмчастий.**

Описаний з Середземномор'я (за протологом “in Sicilia, Palestina, Africa”). Лектотип: Нв. LINN. 395/33.

Поширення в Україні: лише в культурі – зрідка культивується як декоративна рослина в квітниках. – Загальне поширення (в дикому стані): Пд. Європа, Пн. Африка, З. Азія.

Примітка. Культивується в багатьох країнах, в яких почасти дичавіє. В Україні в здичавілому стані поки що не відмічений.

2. *Limonium bellidifolium* (Gouan) Dumort. 1827, Fl. Belg. 1:27. – *Statice limonium* L. var. γ . *bellidifolia* Gouan, 1765, Fl. Monsp.: 231. – *Limonium caspium* (Willd.) Gams, 1880, in Hegi, III. Fl. Mitteleur. 5, 3: 1880. – *L. danubiale* Klokov, 1958, Фл. УРСР., 8: 526, рис. 43. – *Statice bellidifolia* (Gouan) Lam. & DC. 1805, Fl. Franc., ed. 3, 3: 421. – *S. caspia* Willd. 1809, Enum. Hort. Berol. 1: 336, in adnot. – *S. reticulata* auct. non L.: M.Bieb. 1808, Fl. Taur.-Cauc. 3: 253. – *S. patens* Fisch. ex Boiss. 1848, in DC., Prod. 12:61. – **Кермек маргаритколистий.**

Описаний з південно-західної Європи (“Perols et Maguelonne pres Montpellier”, Magnol).

– На солончаках. – Поширення в Україні: узбережжя Чорного (крім Південного берегу Криму) та Азовського морів, звідки заходить в пониззя впадаючих в них річок та лиманів; рідше на засолених континентальних прирічкових ділянках (по річках Пелу, Самарі, Вовчій, Молочній, Казенному Торці). – Загальне поширення: Атл. Європа, Пд. Європа, Сх. Європа, З. Азія, Сер. Азія, Пн. Азія.

Примітка. В роботах європейських вчених *L. caspium* або не наводиться, або ж розглядається як синонім *L. bellidifolium* [ERBEN, 1978; ВОКНАРИ & EDMONSON, 1982; і очевидно PIGNATTI, 1972]. Ми також приєднуємося до їх точки зору, оскільки описи цього виду, наведені в європейських флорах, повністю відповідають нашим рослинам, як і переглянуті нами гербарні збори в Національному гербарії Нідерландів [WAG] з Південної та Атлантичної Європи.

Ми також не можемо погодитись з існуванням як самостійного виду *L. danubiale* Клоков, що відомий лише за типовими зразками. *L. danubiale* за автором [КЛОКОВ, 1958] відрізняється від *L. bellidifolium* улісненням у нижній частині стеблом, більшим зростом та крупнішими чашечками. Поява листків на стеблі іноді зумовлюється тривалим стоянням води, і, на думку А.П. ГАМАЮНОВОЇ та З.В. КУБАНСЬКОЇ [1964], систематичного значення не має. Відносно розмірів, *L. bellidifolium* є досить варіабельним, тому більші середнього розміри рослини також не можуть мати ніякого систематичного значення. За нашими спостереженнями, рослини з улісненими в нижній частині стеблами, в тому числі, іноді і досить крупні, розсіяно трапляються по всьому узбережжю Чорного моря, у відповідних екологічних умовах, і немає жодних підстав розглядати їх як самостійне видове утворення на західній межі ареалу *L. caspium* (за М.В. Клоковим).

3. *Limonium gmelinii* (Willd.) O.Kuntze 1891, Rev. Gen. 2: 395. – *Statice gmelinii* Willd. 1797, Sp. Pl. 1: 1524. – *S. scoparia* Pall. ex Willd. 1797, Sp. Pl. 1: 1524. – *S. glauca* Willd ex Schult. 1820, Syst. Veg. 6: 799. – *S. obovata* Ledeb. 1849, Fl. Ross. 3, 1: 468. – *S. meyeri* Boiss. 1848, in DC., Prodr. 12: 645. – *S. laxiflora* Novopokr. 1932, Изв. Бот. сада АН СССР, 30: 239, in obs. – *Limonium meyeri* (Boiss.) O.Kuntze. 1891, Rev. Gen. 2: 395. – *L. scoparium* (Pall. ex Willd.) Stank. 1948, Опред. высш. раст. Европ. части СССР: 741. – *L. neoscoparium* Klokov, 1958, Фл. УРСР, 8: 525.

Описаний з півдня західного Сибіру від р. Урал до р. Ангара («а Jaico ad Angaram usque»).

– На солончаках, солончакових луках та пустельних степах. – Поширення в Україні: Узбережжя Чорного та Азовського морів, звідки заходить в пониззя річок та лиманів, що впадають в них. Як занесений виявлений на залізниці в м. Кам'янець-Подільському і Києві та на консервному комбінаті у м. Херсоні. – Загальне поширення: Пд. Європа, Сх. Європа, З. Азія, Сер. Азія, З. Сибір.

Примітка. До *L. gmelinii* ми відносимо, зростаючі у нас на засолених ґрунтах приморської смуги цілком голі рослини з чітко відокремленими більш-менш довгочерешковими листками (ряд *Eulimonia* Клоков за М.В.Клоковим), без стерильних гілочок (або лише з окремими), та тупозубчатою чашечкою. Спроби розділити цей вид, взятий у вузькому розумінні, на *L. gmelinii* та *L. meyeri* [Линчевский, 1952] чи *L. scoparium* [Цвелев, 2001], або ж підмінити його на *L. meyeri* [Клоков, 1958], принаймні на українському матеріалі та просторі, є на нашу думку, невдалими.

Як відмінні риси *L. meyeri* (як і *L. scoparium*) наводять більшу висоту рослини, розлогіші суцвіття, крупніші чашечки, довші та рідші колоси. За нашими спостереженнями, перші три кількісні параметри залежать від едафічних умов – на менш засолених і багатших на поживні речовини вологих ґрунтах розміри рослини і суцвіття збільшуються. Такі ж закономірності були встановлені при експериментальному вирощуванні А.П. ГАМАЮНОВОЮ та З.В. КУБАНСЬКОЮ [1964] на казахстанському матеріалі: із насіння звичайних за розмірами рослин виростали як такі ж звичайні форми, так і крупні. Таким чином, ці ознаки рослин є спадково незакріпленими. Четверта ж ознака, щодо структури колосів, не корелює з трьома першими. Іноді, серед звичайних рослин, поодинокі трапляються рослини з досить довгими і рідкими колосами (= *Statice gmelinii* var. *γ. laxiflora* Boiss.), які досить суттєво відрізняються від них. Однак трапляються вони досить рідко і розсіяно, не проявляючи жодної екологічної чи географічної специфічності, і тому не можуть претендувати на іншу видову приналежність, принаймні з класичних еколого-морфолого-географічних таксономічних позицій, за якими підготовлена дана стаття. Можливо, такі особини можна розглядати як апоміктичний вид, оскільки за нашими даними для *L. gmelinii* характерний А&В приймочка/пилоч тип, що свідчить про наявність апоміксису [ERBEN, 1978; 1979], однак це потребує спеціального дослідження. Тобто, наші дослідження не дозволяють розділити ці рослини з ряду *Eulimonia* на два (або більше) види. М.В.Клоков, який дуже вузько розумів види, при ретельному опрацюванні родини *Limoniaceae* для флори України на українському матеріалі не зміг розрізнити їх і наводить для нашої флори з даного ряду також лише один вид, як *L. meyeri* [Клоков, 1958]. За його даними, *L. gmelinii* зростає переважно в південно-західній частині Сибіру, звідки просувається у східні райони Європи, не переходячи на заході Волги. Далі на захід він заміщується спочатку *L. neoscoparium* Клоков [*L. scoparium*], а потім *L. meyeri*. Переглянуті нами західносибірські зразки за вказаними ознаками не відрізнялись від українських. Частина нашого матеріалу навіть поступається за розмірами та розлогістю суцвіття західносибірському, хоча повинно бути навпаки. Не підтримали М.В. Клокова і інші вчені, у яких *L. gmelinii* наводиться в таксономічних обробках усіх причорноморських та низки східноєвропейських країн [Линчевский, 1952; ГАЛУЇ, 1972; PIGNATTI, 1972b, АНЧЕВ, 1982; ВОКНАРИ & EDMONSON, 1982; ЦВЕЛЕВ, 2001;], зростання якого на цих територіях заперечував М.В. Клоков [1958].

4. *Limonium tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *hypanicum* (Klokov) Moysiyenko comb. nov.

Базионім: *Limonium hypanicum* Klokov, 1958, Фл. УРСР., 8: 524, 159, рис. 38.

Описаний з півдня України.

Голотип: («Окол. м. Николаева, між Варварівкою і Словинкою, схили правого берега Бугу, 02.08.1928, П.Опперманн», №033349 KW!).

Синоніми: *Statice hypanica* Klokov, 1950, Визн. росл. УРСР: 708, descr. ross., nom. illeg. – *L. gmelinii* (Willd.) O.Kuntze var. *hypanicum* (Klokov) Pawł. 1963, Fl. Polska, 10: 32. – *L. gmelinii* subsp. *hypanicum* (Klokov) S6o, 1968, Acta Bot. Acad. Sci. Hung. 14 (1-2): 156.

– Солонцюваті степи, лесові, глинисті і кам'янисті схили, та солончакуваті луки в долинах річок та балок. – Поширення в Україні: Правобережний степ (західніше Інгулу) та південь Західного Лісостепу. – Загальне поширення: Сх. Європа (Західнопонтичний степовий ендемік).

Примітка. Рослини комплексу *Limonium tomentellum* aggr. є дуже поліморфними, що знайшло відображення в систематичних обробках. В останніх зведеннях для території України вказувалось аж 6 видів з даного комплексу: *L. alutaceum* (Steven) O.Kuntze, *L. donetzcium* Klokov, *L. hypanicum* Klokov, *L. oblongifolium* (Kotov) Loskot ex Tzvelev, *L. tschurjukiense* (Klokov) Lavrenko ex Klokov, та *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze s.str. На нашу думку, виділення такої кількості таксонів видового рангу є помилковим. У *L. tomentellum* aggr., принаймні в межах України, чітко спостерігається поступове зменшення опушеності із сходу на захід. Тому побудована на цій ознаці, як ключовій, М.В. Клоковим система з трьох видів, які аналогічно змінюють один одного із сходу на захід (*L. donetzcium* → *L. alutaceum* → *L. hypanicum*), є критичною. Фактично лише типові форми, які приурочені переважно до центральної частини ареалів цих видів більш-менш чітко відрізняються. На периферії масово спостерігається перекривання ознак. Тому ми розглядаємо їх як таксони підвидового рангу. Причому, нашу позицію ми розцінюємо, як досить обережну (враховуючи, що ми не бачили усіх типів, та не проводили стандартні для таких обробок молекулярно-генетичні дослідження). Крім зазначених підвидів ми також виділяємо *L. tschurjukiense*.

Питання зростання *L. tomentellum* s.str. на території України залишається відкритим, через недоступність для вивчення типового матеріалу. Найбільш детальну характеристику *L. tomentellum* s.str. підготував М.В. Клоков, який заперечує зростання його на території України. Ми на даному етапі підтримуємо його точку зору. Після вивчення типових гербарних зразків можливо виявиться, що *L. tomentellum* s.str. зростає в Україні, причому цілком можливо, що він буде вказаний замість зростаючих в Україні таксонів (ймовірно *L. alutaceum* або *L. tschurjukiense*).

L. tomentellum subsp. *hypanicum* характеризується чашечками, опушеними лише по двох жилках, великими приквітками і листками, та більш-менш слабо опушеними, іноді лише поодинокими волосками, або рідко практично великими, лише трохи бородавчастими стеблами; в опушенні яких переважають короткі тупуваті волоски. Даний таксон навіть у підвидовому ранзі є критичним. Хоча ми навели цілу низку характерних для даного підвиду ознак, усі вони є однотипними і характеризують ступінь опушення рослини. Слабко опушені форми трапляються і далі на схід, в ареалі інших підвидів (деякі з них навіть отримали таксономічний статус, наприклад *L. oblongifolium* Kotov, *L. tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze var. *glabrescens* Czern.). Однак, такі навіть дуже слабо опушені, або навіть голі рослини в переважній більшості випадків мають чашечку, опушену по усіх 5 жилках.

М.В. Клоков помилково охарактеризував даний таксон, як позбавлений опушення (окрім жилок чашечки), оскільки, практично увесь визначений ним матеріал, включаючи голотип та ізотипи, є більш-менш опушеним. Лише декілька зразків із найбільш західних районів є великими. Однак, відсутність опушення навряд чи є сталою ознакою; нерідко, наприклад, навіть з одного збору, один зразок є голий, а інший опушений. Крім того, голі зразки вкриті бородавочками (потенційно волосконосними?), на яких в опушених формах розвиваються волоски. Базуючись на помилковому твердженні про відсутність опушення у *L. hypanicum*, іншими авторами вид неправильно відносився до внутрішньовидових різновидів *L. gmelinii* (*L. gmelinii* var. *hypanicum* та *L. gmelinii* subsp. *hypanicum*).

5. *Limonium tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *donetzcium* (Klokov) Moysiienko comb. nov.

Базіонім: *Limonium donetzicum* Klokov, 1958, Фл. УРСР., 8: 523, рис. 36.

Описаний зі сходу України.

Голотип: («Prov. Charkov, distr. Starobelsk, in stepaceis subsalsis ad. p. Pissarewka, 29 julii 1905, Legit I.Schirajewsky», № 033343 KW!).

Синонім: *Statice donetzica* Klokov, 1950, Визн. росл. УРСР: 708, descr. ross, nom. illeg.

– Засолені луки, солончакуваті степи, солонці в долинах річок. – Поширення в Україні: східна частина Лісостепу та Степу України в межах Донецької, Луганської та західної частини Харківської областей. – Загальне поширення: Сх. Європа (східнопонтичний ендемік).

Примітка. До *L. tomentellum* subsp. *donetzicum* ми відносимо рослини, що характеризуються вужчими листками (довжина перевищує ширину в 3-5 разів) та густішим опушенням (чашечка опушена по всій поверхні, розеткові листки опушені з обох боків, стебла та приквітки густо опушені), що поширені в басейні Сіверського Дінця та Дону. Даний підвид лише за комплексом ознак вирізняється від *L. tomentellum* subsp. *alutaceum*, в ареалі якого зустрічаються як досить вузьколисті (але переважно менш опушені) так і дуже опушені (але переважно більш широколисті) форми.

6. *Limonium tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze subsp. *alutaceum* (Steven) Moysiienko comb. nov.

Базіонім: *Statice alutacea* Steven 1857, Bull. Soc. Nat. Moscou, 30, 2: 367.

Описаний з України (за протологом “in salsis circum Odessa et Poltavam”).

Синоніми: *Limonium alutaceum* (Steven) O.Kuntze, 1891, Revis. Gen. Pl. 2: 396. – *L. oblongifolium* (Kotov) Loscot ex Scrypnik, 1987, Опред. высш. раст. Укр.: 100, nomen. illeg. – *Statice oblongifolia* Kotov, 1927, Тр. Сільск.-Госп. Ком. Укр.. (Бот.), 1, 3: 165.

– Солонцюваті степи, лесові, глинисті і кам'янисті схили та солончакуваті луки в долинах річок та балок. – Поширення в Україні: Центральні райони Степу та півдня Лісостепу (переважно в басейні р. Дніпро), степовий та передгірний Крим. – Загальне поширення: Сх. Європа (понтичний ендемік).

Примітка. *L. tomentellum* subsp. *alutaceum* за провідною ознакою (опушенням) займає проміжне становище між вище наведеними підвидами. Від *L. tomentellum* subsp. *hypanicum* відрізняється опушеними по усіх 5 жилках чашечками, принаймні розсіяно опушеними приквітками і розетковими листками, опушеними хоча б по середній жилці; в опушені стебла поряд з короткими тупуватими волосками, однаково представлені, або і переважають, довгі гострі волоски. Від *L. tomentellum* subsp. *donetzicum* відрізняється зазвичай голими між жилками чашечками, розсіяно опушеними приквітками та листками, значною участю в опушені стебла коротких тупуватих волосків, а також помітно ширшими листками. *Limonium tomentellum* subsp. *alutaceum* є дуже варіабельним за діагностичними ознаками. Зустрічаються форми як з майже (або повністю) голими окремими органами (листочками, або стеблами, або приквітками, а іноді й з усіма ними разом), так і такі, що за опушенням окремих частин (навіть з опушеними між жилками чашечками), а то і всієї рослини, не поступаються *L. tomentellum* subsp. *donetzicum*. Тому при ідентифікації їх дуже важливо застосовувати увесь комплекс характерних ознак.

Ми не визнаємо також видової самостійності *L. oblongifolium*, який відомий лише за типовими зразками. М.І. Котов описав *Statice oblongifolia* Kotov з центральної частини України («Окол. Екатеринославля (Дніпропетровська), долина р. Самари, піщаний заливний острів в окол. с. Йосипівки, 25.07.1926, М.Котов» № 033352 KW!). Н.П. Лоскот запропонувала для даного виду комбінацію у роді *Limonium*, однак, вона не була дійсно оприлюднена. Рослини характеризуються дуже вузькими листками (довжина їх у 5-7 разів перевищує ширину) та повною редукцією опушення (окрім чашечок, що опушені, однак, по усіх 5 жилках). Рослин з подібними ознаками не підтверджені зборами інших авторів. З 14 зразків в гербарії KW, які віднесені до *L. oblongifolium*, співвідношення довжини і ширини

листка складає від 1,8 до 3,9, і лише в одному випадку 5,1, і до того ж, за виключенням одного зразка (який, однак, не є необхідно вузьколистим) з пісків біля Дніпропетровська, усі вони є більш-менш опушеними. До того ж, при дослідженні голотипу виявилось, що він також є опушеним. Тому, ми відносимо *L. oblongifolium* до *L. tomentellum* ssp. *alutaceum* як випадкову, не закріплену форму. На думку М.В.Клокова, такі вузьколисті форми іноді з'являються на прирічкових пісках, що довгий час перебувають під впливом весняної паводи [Клоков, 1958].

7. *Limonium tschurjukiense* (Klokov) Lavrenko ex Klokov, 1958, Фл. УРСР, 8: 163, рис. 40; Лавр. 1956, Растит. покров СССР (к Геобот. карте СССР), 2: 669, 671, comb. illeg. – *Statice tschurjukiensis* Klokov, 1927, Охор. пам'ят. Прир. Укр. 1: 60, in adnot. – *S. tomentella* Boiss. 1848, in DC., Prodr. 12: 645, p. p. – *S. gmelinii* Willd. var. *tomentella* (Boiss.) Trautv. 1856, Bull. Acad. Sci. Petersb. 14: 225, p. p. – *Limonium tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze, 1891, Revis. Gen. Pl., 2: 396, p. p. – *L. dubium* Gamajun. ex Klokov, 1978, Новости сист. высш. низш. раст. (Киев), 1977: 64.

Описаний з Сивашу

Голотип: “Мелітопольський округ (тепер Новотроїцький район Херсонської області), західний берег Сиваша, о. Чурюк, переліг з *Artemisia taurica* біля Солоного озера, 05.08.1926, № 033354, О.Левіна” (KW!).

– На приморських солончаках, солонцях, засолених степах. – Поширення в Україні: Узбережжя Чорного та Азовського морів: майже виключно в Присивашші, за його межами відомий з околиць м. Скадовськ (Херсонська область) та околиць міст Саки і Коктебель в Криму. – Загальне поширення: Сх. Європа [південнопонтичний (сиваський) ендем].

Примітка. *Limonium tschurjukiense* потребує подальшого вивчення, оскільки цілком вірогідною є його гібридогенна природа в результаті гібридизації *L. gmelini* та *L. tomentellum* subsp. *alutaceum*, на що вказував також автор виду М.В. Клоков. Вид трапляється лише в зоні сумісного зростання *L. gmelini* та *L. tomentellum* subsp. *alutaceum*, на узбережжі Чорного та Азовського морів, а особливо часто в Присивашші. Про це свідчить також те, що відмінні ознаки *L. tschurjukiense* та *L. tomentellum* subsp. *alutaceum* від *L. gmelini* частково співпадають. Габітуально *L. tschurjukiense* є дуже близьким до *L. gmelini*, однак на відміну від нього має опушення на вегетативних органах та трохи ширші листкові пластинки. Таку відмінність від *L. gmelinii* цілком можна розцінити, як наближення до *L. tomentellum* subsp. *alutaceum*, в результаті гібридогенного запозичення ознак у нього. Від *L. tomentellum* subsp. *alutaceum*, та інших таксонів комплексу *L. tomentellum* aggr., поширених в Україні (*L. tomentellum* subsp. *doneticum* та *L. tomentellum* subsp. *hypanicum*), *L. tschurjukiense* відрізняється ясно вираженими черешками розеткових листків, дрібнішими чашечками та дрібнішими лускоподібними стебловими листками. У варіанті системи *Limoniaceae* флори України М.В. Клокова *L. tschurjukiense* стоїть найближче до *L. tomentellum* s.str [Клоков, 1958]. Останній відрізняється від представлених у нас підвидів такими ж ознаками, однак має ще дрібніші чашечки.

8. *Limonium sareptanum* (A.Beck.) Gams, 1927, in Hegi, III. Fl. Mitteleur. 5, 3: 1880. – *Limonium tomentellum* (Boiss.) O.Kuntze var. *sareptanum* Salmon, 1911 in Journ. of Bot. XLIX: 76. – *Statice sareptana* A.Beck. 1858, Bull. Soc. Nat. Moscou, 30, 1: 12, 60. – *S. intermedia* Czern. 1859, Консп. раст. окр. Харьк.: 51, nom. nud. – *S. tomentella* Boiss. subsp. *sareptana* Nym. 1881, Consp. Fl. Europ.: 609.

Описаний з нижнього Поволжжя (за протологом “Sarepta”). Тип в Ленінграді.

– На степах, глинистих і лесових степових схилах. – Поширення в Україні: Південна частина Лівобережного Степу, степовий та передгірний Крим. – Загальне поширення: Сх. Європа, Сер. Азія, Пн. Азія.

Примітка. Даний вид добре діагностується за численними і довгими стерильними гілочками в нижній частині суцвіття; помітними б.-м. гостротрикутними зубцями чашечки, з добре розвинутими проміжними зубчиками та густим опушенням практично на усіх частинах рослини.

9. *Limonium bungei* (Claus) Gamajun. 1944, Изв. Казахст. Фил. АН СССР, 1: 10. – *Statice bungei* Claus, 1851, Beitr. Pflanzenk. Russ. Reich. 8: 308. – *S. gmelinii* Willd. var. *γ. sterioclada* Trautv. 1856, in Bull. Ac. Sc. Petersb. 14: 254. – *S. membranacea* Chern. 1859, Consp. Pl. Charcov.: 51. – *S. gracilis* Fisch. ex Boiss. in DC. 1848, Prodr. 12: 660 et Ledeb. 1845, Fl. Ross. 3: 459, non Tineo ex Guss. – *Limonium membranaceum* (Czern.) Klokov, 1958, Фл. УРСР, 8: 170, рис. 42.

Описаний з Поволжжя між Саратовим та Камишиним (за протологом “Saratov Kamyschin usque hic illic obvia”). Тип в Санкт-Петербурзі.

– В степах, на глинистих і кам'янистих схилах, остепнених луках. – Поширення в Україні: Лівобережний та Правобережний Степ і Донецький Лісостеп. – Загальне поширення: Сх. Європа (понтичний ендемік).

Примітка. Діагностується за тими ж ознаками, що і попередній вид, відрізняючись від останнього повною (крім чашечок) редукцією опушення.

10. *Limonium platyphyllum* Linch. 1964, Новости сист. высш. раст.: 266. – *Statice latifolia* Smith. 1791, Trans. Linn. Soc. 1: 250. – *S. coriaria* Pall. ex M.Bieb. 1808, Fl. Taur.-Cauc. 1: 249, nom. illeg.; Pall. 1795, Tabl. Taur.: 49, nom. nud. – *Limonium latifolium* (Smith) O.Kuntze, 1891, Revis. Gen. Pl. 2: 395, non Moench, 1794.

Описаний з долини р. Дон в р-ні Азова за зборами Гербера (“Tanain, prope opp. Azow”). Тип в Лондоні.

– На степах, кам'янистих, лесових та глинистих схилах і сухих солонцях. – Поширення в Україні: Увесь Степ, південь Лісостепу, степовий, передгірний та південнобережний Крим. – Загальне поширення: Пд. Європа, Ц. Європа, Сх. Європа.

Примітка. Даний вид добре відрізняється великими листками; дуже розлогим (зазвичай ширина перевищує довжину) і густогіллястим суцвіттям, частково стерильним; гостротрикутними зубцями чашечки, але без проміжних зубців.

11. *Limonium suffruticosum* (L.) O.Kuntze, 1891, Revis. Gen. Pl. 2: 396. – *Statice suffruticosa* L. 1753, Sp. Pl.: 276. – *S. glauca* Less. 1835, Linnaea, 9: 196, non Willd. ex Schult. 1820.

Описаний з Сибіру (“In Sibiria”). Тип в Лондоні.

– На солончаках по морському узбережжі. – Поширення в Україні: Присивашся, звідки заходить в прилеглі райони Північного Приазов'я та Степового Криму. – Загальне поширення: Сх. Європа, Ср. Азія, Пн. Азія.

Примітка. Даний вид дуже різко відрізняється від інших наших видів дрібними (0,5-2,5 см завдовжки) фототрофними листками, що розташовуються на пагонах з видовженими міжвузлями.

Автор висловлює щире подяку д.б.н. М.М. Федорончуку, д.б.н. С.Л. Мосякіну, к.б.н. А.В. Єні, д.б.н. О.Є. Ходосовцеву за допомогу в підготовці даної статті.

Список літератури

- АНЧЕВ М. Plumbaginaceae Lindl. // Флора народної Республіки Болгарії (Заг. ред. Дані Йорданова). – Софія: Видавництво Болгарської академії наук, 1982. – С. 342-364.
- БАЙРАК О.М. Конспект флори Лівобережного Придніпров'я. Судинні рослини. – Полтава: Верстка, 1997. – 164 с.
- ВАСИЛЬСВА Т.В., КОВАЛЕНКО С.Г. Конспект флори південної Бессарабії. – Одеса: Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова, 2003. – 250 с.
- ВЕДЕНЬКОВ Е.П. Флора заповідника «Асканія-Нова» / Флора и фауна заповідників СССР (под ред. В.Н.Тихомирова). – Москва, 1989. – 50 с.

- ГАЛИЇ М. *Plumbaginaceae* // Флора СР Србије. – Белград, 1972. – Т. 3. – С. 90-98.
- ГАМАЮНОВА А.П., КУБАНСКАЯ З.В. Сем. Свинчатковых – *Plumbaginaceae* Lindl. // Флора Казахстана. – Алмата: Из-во АН Казахской ССР, 1964. – С. 47-90.
- КЛОКОВ М.В. Визначник рослин УРСР. – Київ, Харків: Держсільгоспвидав УРСР, 1950. – 927 с.
- КЛОКОВ М.В. Родина Кермекові - *Plumbaginaceae* // Флора УРСР. - Київ: Вид-во: АН УРСР, 1958. - Т. 8. - С. 128-180.
- КЛОКОВ М.В. Род рогоглавник в аспекте общей биологической дифференциации // Новости сист. высш. и низш. раст. – Киев: Наук. Думка, 1978. – С. 3-73.
- КОНДРАТЮК Е.Н., БУРДА Р.И., ОСТАПКО В.М. Конспект флоры юго-востока Украины. – Киев: Наукова думка, 1985. - 271 с.
- КОНСПЕКТ ФЛОРИ СЕРЕДНЬОГО ПРИДНІПРОВ'Я. Судинні рослини. Чопик В.І. Бортняк М.М., Войтук Ю.О. та ін. – Київ: Фітосоціоцентр, 1998. – 140 с.
- КУЧЕРЕВСЬКИЙ В.В. Конспект флоры правобережного степового Придніпров'я. – Дніпропетровськ: Видавництво „Проспект”, 2004. – 292 с.
- ЛИНЧЕВСКИЙ И.А. Сем. Свинчатковые – *Plumbaginaceae* Lindl. // Флора СССР. – Москва-Ленинград: Из-во АН СССР, 1952. - Т. 18. – С. 292-474.
- ЛИНЧЕВСКИЙ И.А. Заметки о *Plumbaginaceae*, 1 // Новости сист. высш. раст. – М-Л.: Наука, 1964. – С. 263-266.
- ЛИНЧЕВСКИЙ И.А. 1968. Опыт системы порядка *Plumbaginales* Lindl. // Новости сист. высш. раст. – Л.: Наука, 1968. – Т. 11. – С. 171-177.
- ЛИНЧЕВСКИЙ И.А. Заметки о *Limoniaceae*, 1 // Новости сист. высш. раст. – Л.: Наука, 1969. – Т. 12. – С. 182-186.
- МИНЯЕВ Н.А., КУТЯВИНА Н.Г. К систематике видов рода *Atmeria* (DC.) Willd., встречающихся в СССР // Новости сист. высш. раст. – Л.: Наука, 1968. – Т. 11. – С. 257-269.
- СКРИПНИК Н.П. Семейство Свинчатковые – *Limoniaceae* // Определитель высших растений Украины. – Киев: Наук. Думка, 1987. – С. 99-100.
- УКРАЇНСЬКИЙ ПРИРОДНИЙ СТЕПОВИЙ ЗАПОВІДНИК. Рослинний світ. Ткаченко В.С., Дідух Я.П., Генев А.П. та ін. – Київ: Фітосоціоцентр, 1998. – 280 с.
- ЧЕРЕПАНОВ С.К. Сосудистые растения России и сопредельных государств (в пределах бывшего СССР). – Санкт-Петербург: «Мир и Семья-95», 1995. – 992 с.
- ЦВЕЛЕВ Н.Н. *Limoniaceae* Lincz. – Кермековые // Флора Восточной Европы. - Санкт-Петербург: Мир и Семья, 2001. - Т. 9. - 158-169.
- ARRIGONI. P.V., RIZZOTTO M. *Limonium etruscum* (*Plumbaginaceae*), specie nuova, del Parco Naturale della Maremma in Toscana // *Webbia*. – 1985. – 39, 1. - 129-133.
- ARTELARI R. Biosystematic study of the genus *Limonium* (*Plumbaginaceae*) in the Aegean area (Greece): 1. Some *Limonium* species from the Kikladhes islands // *Willdenowia*. – 1989a. – 18, 2. – P. 399-408.
- ARTELARI R. Biosystematic study of the genus *Limonium* (*Plumbaginaceae*) in the Aegean area (Greece): 2. *Limonium hierapetrae* Rech. fil. from Kriti island // *Webbia*. – 1989b. – 43, 1. – P. 33-40.
- ARTELARI R. *Limonium creticum* (*Plumbaginaceae*), a new species from Kriti island (Aegean sea) Greece // *Candollea*. – 1989c. – 44, 2. – P. 415-421.
- ARTELARI R., ERBEN. M. *Limonium brevipetiolatum*: eine neue hexaploide Sippe aus Sud-Griechenland // *Mitt. Bot. Staatssamml. Munchen*. – 1986. – 22. - 507-511.
- ARTELARI R., KAMARI G. *Limonium kardamylii* (*Plumbaginaceae*), a new species from S. Peloponnisos (Greece) // *Phyton* (Austria). – 1995. – 35, 1. – P. 131-137.
- ВОКХАРИ М.Н., EDMONSON J.R. *Plumbaginaceae* // *Flora of Turkey* (Edited by P.H. Davis). – Edinburg: At the University Press, 1982. – V. 7. – P. 463-504.
- ВОКХАРИ М.Н. Variation and taxonomic importance of anatomical characters in *Limonium* // *Notes Roy. Bot. Gard. Edinburgh*. – 1973. – 32, 2. – P. 275-290.
- BRULLO S., ERBEN M. The genus *Limonium* (*Plumbaginaceae*) in Tunisia // *Mitt. Bot. Staatssamml. München*. – 1989. – 28. – P. 419-500.
- BRULLO S., MARCENO C., ROMANO S. *Limonium melancholicum* Brullo, Marceno et Romano (*Plumbaginaceae*), a new species from Sicily // *Candollea*. – 1996. – 51, 1. – P. 99-102.
- BRULLO S. Il genere “*Limonium*” Miller in Cirenaica // *Webbia*. – 1978. – 33, 1. – P. 137-158.
- BRULLO S. *Limonium brutium*, a new species from S. Italy // *Flora Medit*. – 1992. – 2. – P. 109-112.
- ERBEN M. Bemerkungen zur Taxonomie der Gattung *Limonium*: 1 // *Mitt. Bot. Staatssamml. Munchen*. - 1980. – 16. - 547 - 563.
- ERBEN M. Bemerkungen zur Taxonomie der Gattung *Limonium*: 2 // *Mitt. Bot. Staatssamml. Munchen*. – 1981. – 17. - 485 - 510.
- ERBEN M. Bemerkungen zur Taxonomie der Gattung *Limonium*: 4 // *Mitt. Bot. Staatssamml. Munchen*. – 1988. – 27. - 381-406.
- ERBEN M. Bemerkungen zur Taxonomie der Gattung *Limonium*: 5 // *Mitt. Bot. Staatssamml. Munchen*. – 1989. – 28. - 313-417.

- ERBEN M. Bemerkungen zur Taxonomie der Gattung *Limonium*: 6 // Mitt. Bot. Staatssamml. Munchen. – 1991. – 30. - 459-478.
- ERBEN M. Bemerkungen zur Taxonomie der Gattung *Limonium*: 7 // Sendtnera. – 2001. – 7. - 53-84.
- ERBEN M. Die Gattung *Limonium* im sudwestmediterranen Raum // Mitt. Bot. Staatssamml. Munchen. – 1978. – 14. - 361 - 631.
- ERBEN M. Karyotype differentiation and its consequences in Mediterranean *Limonium* // *Webbia*. – 1979. – 34, 1. – P. 409 - 417.
- ERBEN. M. Bemerkungen zur Taxonomie der Gattung *Limonium*: 3 // Mitt. Bot. Staatssamml. Munchen. – 1986. – 22. - 203-220.
- FOURNIER P. Les Quatre Flores de la Frances. – Paris: Editions lechevalier S.A.R.L., 1977. – Texte 1. – 838 p.
- GAMS H. Plumbaginaceae // *Hegi G. Illustrierte flora von Mittel-Europa* / 1971, Ed. 3. P.Parey Verl.– V. 3. – P. 1877-1897.
- GIL L., LLORENS L. *Limonium barceloi* y *L. bolosii* Gil et Llorens, nuevas especies de la isla de Mallorca (Balears) // *An. Jard. Bot. Madrid*. – 1991. - 49, 1. – 51-56.
- GOMIZ GARCIA F. *Limonium alicunense* (Plumbaginaceae), una nueva especie para la Flora iberica // *An. Jard. Bot. Madrid*. – 1995. – 53, 2. - 255-257.
- INGROUILLE M.J. A taxometric analysis of *Limonium* (Plumbaginaceae) in Western Europe // *Pl. Syst. Evol.* – 1984. – 147, 1-2. – P. 103-118.
- LLORENS L. Revision sistematico-taximetrica del genero *Limonium* Miller en la isla de Mallorca: 1. // *Lazaroa*. – 1985. – 8. - 11-68.
- MESA R., SANTOS A., OVAL J.P., VOGGENREITER V. *Limonium relicticum*, una nueva especie para La Gomera, islas Canarias (Plumbaginaceae) // *Vieraea*. – 2001. – 29. - 111-118.
- MIREK Z., PIEKOS-MIRKOWA H., ZAJAC A., ZAJAC M. Flowering plants and pteridophytes of Poland // Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. – 442 s.
- MOSYAKIN S.L., FEDORONCHUK M.M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. - Kiev, 1999. - 346 p.
- PAPATSOU S., PHITOS D. Two new taxa from the eastern Aegean // *Notes Roy. Bot. Gard. Edinburgh*. – 1975. – 34, 2. – P. 203-204.
- PAWŁOWSKI B. *Armeria pocutica* B.Pawł. // *Fragmenta Floristica et Geobotanica*. – 1962. - Ann. VIII, Pars 4. – 399-403.
- PIGNATTI S. *Goniolimon* // *Flora Europaea*. – Cambridge University press, 1972. - V. 3. – P. 50-51.
- PIGNATTI S. *Limonium* // *Flora Europaea*. – Cambridge University press, 1972. - V. 3. – P. 38-50.
- PINTO DA SILVA A.R. *Armeria* // *Flora Europaea*. – Cambridge University press, 1972. - V. 3. – P. 30-38.
- RAIMONDO F.M. *Limonium optima*, a new species from central Sicily // *Flora Medit.* – 1993. – 3. – P. 13-18.
- RAIMONDO M.R., PIGNATTI S. Una nuova specie di *Limonium* (Plumbaginaceae) della Sicilia. // *Webbia*. – 1986. – 39, 2. - 417-421.
- ROSSELLO J.A., MUS M., SOLER J.X. *Limonium ejulabilis*, a new endangered endemic species from Majorca (Balearic Islands, Spain) // *An. Jard. Bot. Madrid*. – 1994. - 51(2): 199-204.
- ROSSELLO J.A., SAEZ L., CARVALHO A.C. *Limonium carvalhoi* (Plumbaginaceae), a new endemic species from the Balearic Islands // *An. Jard. Bot. Madrid*. – 1998. – 56, 1. – 23-31.
- SAEZ L., CARVALHO A.C., ROSSELLO J.A. *Limonium marisoliai* L.Llorens (Plumbaginaceae) revisited // *An. Jard. Bot. Madrid*. – 1998. – 56, 1. – P. 33-41.
- SAEZ L., ROSSELLO J.A. *Limonium inexpectans* (Plumbaginaceae), a new apomictic species from Mallorca (Balearic Islands) // *An. Jard. Bot. Madrid*. – 1996. – 54, 1. – P. 285-289.
- SOCORRO O., TARREGA S. *Limonium castellanense* (Plumbaginaceae) una nueva especies para la flora espanola // *An. Jard. Bot. Madrid*. – 1983. – 40, 1. – 83-87.
- STACE C. New flora of the British Isles. Second edition. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 1130 p.
- TAMMARO F., PIGNATTI S., FRIZZI G. "*Goniolimon italicum*" (Plumbaginaceae), una nuova specie rinvenuta nei pressi di L'Aquila (Appennino Centrale) // *Webbia*. – 1983. – 36, 1. – 39-46.
- VAN DER MEIJDEN R. *Heukels` Flora van Nederland*. – Wolters-Noordhoff Groningen: Tweeentwintigste druk, 1996. – 678 p.

Рекомендує до друку
Ан.В. Єна

Отримано 29.08.2008 р.

Адреса автора:

І.І. Мойсієнко
Кафедра ботаніки
Херсонський державний університет
Вул. 40 років Жовтня, 27
Херсон, 73000
Україна
e-mail: Vanvan@ksu.ks.ua

Author's address:

Ivan Moysiienko
Department of Botany
Kherson State University
27, 40 let Oktriabrya str.
Kherson, 73000
Ukraine
e-mail: Vanvan@ksu.ks.ua